

Дело C-41/22

Преюдициално запитване

Дата на постъпване в Съда:

18 януари 2022 г.

Запитваща юрисдикция:

Landgericht Erfurt (Германия)

Дата на акта за преюдициално запитване:

13 януари 2022 г.

Ищец:

XXX

Отвeтник:

Helvetia schweizerische Lebensversicherungs-AG

---

Landgericht Erfurt

[...]

Определение

за отправяне на преюдициално запитване до

Съда на Европейския съюз

По дело със страни

XXX

— ищец —

[...]

срещу

Helvetia schweizerische Lebensversicherungs-AG[...]

— ОТВЕТНИК —

[...]

*относно разваляне на застраховка „Живот“/пенсионна застраховка след отказ от договора*

осми граждански състав на Landgericht Erfurt [Областен съд, Ерфурт] на 13 януари 2022 г.

**определи:**

I. Спира производството по делото.

II. На основание член 267 ДФЕС отправя до Съда на Европейския съюз следните преюдициални въпроси:

1. Допуска ли правото на Съюза, и по-специално член 15, параграф 1 от Втората директива за животозастраховането, член 31 от Третата директива за животозастраховането и член 35, параграф 1 от Директива 2002/83, ако е приложимо във връзка с член 38 от Хартата на основните права на Европейския съюз, национална правна уредба или съдебна практика, според която на притежателя на полицата — след като е упражнил законното си право на отказ — се възлага тежестта за излагане на факти и обстоятелства и за доказване, за да се определи размерът на получените от самия застраховател ползи? Ако такова разпределение на тежестта за излагане на факти и обстоятелства и за доказване е допустимо, изисква ли правото на Съюза, и по-специално принципът на ефективност, притежателят на полицата в замяна да има право да иска от застрахователя информация или други улеснения, за да може да предяви своите искания?

2. Забранено ли е на застраховател, който не е уведомил притежателя на полицата за правото му на отказ или го е уведомил неправилно, да предяви срещу произтичащите от това права на притежателя на полицата, по-специално възражение, че правото е изгубено, възражение за злоупотреба с права или възражение за изтекъл срок?

3. Забранено ли е на застраховател, който не е предоставил на притежателя на полицата информация за потребителя или му е предоставил само непълна или невярна такава информация, да предяви срещу произтичащите от това права на притежателя на полицата, по-специално възражение, че правото е изгубено, възражение за злоупотреба с права или възражение за изтекъл срок?

## **А. Фактите и главното производство**

Страните — притежател на полица и застраховател — спорят относно пълното разваляне на застрахователен договор, сключен по така наречения „модел на заявлението“ (Antragsmodell).

През 2008 г. ищецът сключва със застрахователя ответник пенсионна застраховка, свързана с инвестиционни фондове. Информация за потребителя в тази връзка му е предоставена при подаване на заявлението. Подробностите са предмет на спор.

През 2020 г. ищецът заявява, че се отказва от договора съгласно член 8 от Gesetz über den Versicherungsvertrag (Закон за застрахователните договори, наричан по-нататък „VVG“) в редакцията му, приложима към момента на настъпване на фактите. Той се позовава на обстоятелството, че уведомлението относно правото на отказ било неправилно по форма и съдържание. Другото му основание за отказа е, че необходимата информация за потребителя липсва или е непълна.

По същество ищецът, позовавайки се на неоснователно обогатяване, иска да му бъдат върнати платените междувременно застрахователни премии, както и да му бъдат възстановени ползите, които застрахователят е получил и усвоил от неговите вноски. За да определи размера на обезщетението за ползите, ищецът иска от ответника подробна информация как например са разпределени платените от него премии по отделни елементи, като административни разходи, разходи за придобиване, разходи за риск или размер на спестяванията, или как конкретно са използвани премиите.

Застрахователят ответник смята, че надлежно е уведомил относно правото на отказ, както и че е предоставил цялата съществена информация за потребителя. Той отхвърля каквото и да било право на ищеца да иска информация от него. Освен това застрахователят се позовава на изгубване на права или злоупотреба с права по смисъла на член 242 от Bürgerliches Gesetzbuch (Граждански кодекс, наричан по-нататък „BGB“). Договорът бил изпълняван без забележки в продължение на дванадесет години. Най-късно след десет години настъпвал правен мир. Дори в случай на унищожаване на договор поради предумишлена измама в германското право например бил предвиден срок от десет години, независимо дали една от страните е знаела за измамата.

Страните спорят дали действащата съдебна практика на Съда на Европейския съюз относно изгубването на права и злоупотребата с права в случай на отказ от потребителски кредит може да бъде приложена в застрахователното право.

## **Б. Правна уредба**

Разпоредбите на германското право, които са от значение за разрешаването на спора и са приложими към момента на сключване на договора, са следните:

### ***Член 8 от VVG в редакцията на закона, приложима към момента на настъпване на фактите***

(1) *Притежателят на полицата може да се откаже от заявеното си намерение да сключи договор в срок от две седмици. Отказът трябва да бъде обявен пред застрахователя писмено, без да е необходимо да съдържа причина; за да се спази срокът, е достатъчно възразението да е изпратено навреме.*

(2) *Срокът за упражняване на правото на отказ започва да тече от момента, в който притежателят на полицата получи следните документи в писмена форма:*

1. *застрахователната полица и договорните разпоредби, включително Общите условия за застраховане, както и допълнителната информация по член 7, параграфи 1 и 2, и*

2. *ясно уведомление, в което на притежателя на полицата разбираемо се посочва правото на отказ и последиците от този отказ в съответствие с изискванията на използваното средство за комуникация, като уведомлението съдържа и името и адреса на лицето, до което трябва да се отправи отказът, както и указание за момента, от който тече срокът, и за правилата по параграф 1, второ изречение.*

*Уведомлението изпълнява изискванията на първо изречение, точка 2, ако се използва образецът, публикуван от Федералното министерство на правосъдието въз основа на наредба съгласно параграф 5. Застрахователят носи тежестта да докаже, че документите по първото изречение са получени.*

### ***Член 242 от BGB Добросъвестно изпълнение***

*Длъжникът трябва да изпълнява задълженията си добросъвестно, съобразно изискванията на добрите нрави и обичаите в практиката на търговските сделки.*

## **В. Значение за решаването на спора и контекст на преюдициалните въпроси**

Във фокуса на настоящото преюдициално запитване стои въпросът дали и до каква степен националните правила или съдебна практика — law in books

and law in action („писаният закон и действащият закон“) — могат да възпрепятстват или осуетяват упражняването и прилагането на правата на притежателя на полицата, или дали притежателят на полицата има право да иска от застрахователя информация или други улеснения при предявяването на своите искания. По-специално следва да се изясни какви са ограниченията, на които може да подлежи упражняването на правата на потребителите в застрахователното право. Може ли застрахователят да предяви възражение, че е изгубено право, възражение за злоупотреба с права или за изтекъл срок и в случай че уведомлението относно правото на отказ е било незадоволително или е липсвала необходимата информация за потребителя?

Доколкото страните спорят по детайли дали уведомлението относно правото на отказ е било правилно по форма и съдържание и дали е била предоставена цялата необходима информация за потребителя, тези конкретни въпроси не са предмет на отправеното до Съда преюдициално запитване. Това е така, защото по същество въпросите не засягат приоритетно тълкувателна проблематика („interpretation“), а са свързани по-скоро със самото прилагане на действащото право („application“), което е задача на националните съдилища в качеството им на съдилища на Съюза. В това отношение вече е налице ключова практика на Съда, както и на Bundesgerichtshof (Федерален върховен съд, наричан по-нататък „Bundesgerichtshof“ или „BGH“), така че тези въпроси могат да бъдат изяснени от съдилищата, които разглеждат делата (вж. например решение на Съда от 19 декември 2019 г. по съединени дела C-355/18—C-357/18 и C-479/18, ECLI:EU:C:2019:1123; вж. също изчерпателното заключение на генералния адвокат Bobek от 2 септември 2021 г. по съединени дела C-143/20 и C-213/20, ECLI:EU:C:2021:687).

## 1. По първия преюдициален въпрос

Първият въпрос, който е от значение за решаването на спора, е дали и каква **тежест за излагане на факти и обстоятелства и за доказване** носи потребителят, за да може да предяви по съдебен ред законни искания за разваляне на несклучен застрахователен договор. Има ли евентуално **право да иска информация** от застрахователя относно ползите, които последният действително е получил от платените премии?

а) В областта на животнозастраховането не е извършена пълна хармонизация. Поради това държавите членки могат сами да определят обхвата и ограниченията на исканията, които притежателят на полицата има право да предявява, след като успешно е упражнил правото си на отказ. При това те трябва да спазват принципите на равностойност и ефективност.

Съгласно германското право притежателят на полицата има право да получи вече платените премии, от които е приспаднала минимална част от риска, както и обезщетение за ползване. Следователно застрахователят трябва да

изплати на притежателя на полицата приходите от използването на неговите пари.

Това не противоречи на правото на Съюза, за разлика от случая след упражнено право на оттегляне от договори за кредит, в който не се предвижда пълна хармонизация въз основа на обезщетение за ползване (вж. във връзка с този случай решение на Съда от 4 юли 2020 г. по дело C-301/18, ECLI:EU:C:2020:427).

Целта е да се постигне справедлив и разумен баланс между законните интереси на притежателите на полици, интересите на кръга от застраховани лица и законните интереси на застрахователите и застрахователната индустрия. Неясно остава доколко това е постигнато в Германия с оглед на обезщетението за ползване.

б) Съгласно установената и утвърдена съдебна практика на Bundesgerichtshof притежателят на полицата носи тежестта за излагане на факти и обстоятелства и за доказване, за да изисква ползите, които застрахователното дружество действително е получило от неговите вноски. Съгласно тази практика притежателят на полицата трябва да изложи убедителни факти и евентуално да докаже възникването и размера на действително получените ползи. При това той трябва да се позове на конкретното състояние на приходите на застрахователя ответник (вж. в обобщен вид в решение на BGH от 29 април 2020 г. — IV ZR 5/19, ECLI:DE:BGH:2020:290420UIVZR5.19.0, т. 16).

През годините Bundesgerichtshof е отхвърлил няколко начина за изчисляване и методи, които потребители ищци са използвали за необходимото самостоятелно определяне на обезщетението за ползване.

Стандартите, установени от германската съдебна практика, изискват от притежателя на полицата да извърши задълбочено проучване и изчерпателно представяне на факти. От изявленията на своя застраховател или от публично достъпни източници, като например публикуваните годишни отчети на застрахователя, потребителят трябва да установи по-специално състоянието на неговите приходи, т.е. например печалбите и „рентабилността“ на даден фонд, и след това да предяви иска си въз основа на тази информация (вж. решение на BGH от 11 ноември 2015 г. — IV ZR 513/14, т. 50; решение на Thüringer Oberlandesgericht (Върховен областен съд Тюрингия) от 31 юли 2020 г. — 4 U 1245/19, т. 67 и сл.). Това очевидно е изключително голямо усилие за притежателите на полици. Вероятно поради тази причина те се отказват да предявяват правата си.

Ето защо съществуват сериозни съмнения дали тази правна практика е съвместима с принципа на ефективност (вж. относно тежестта на доказване с оглед на неравноправните клаузи решение на Съда от 10 юни 2021 г. по съединени дела C-776/19—C-782/19, ECLI:EU:C:2021:470). Възможно е

упражняването на правата, предоставени на притежателите на полици по силата на директивите за защита на потребителите, по-специално по отношение на животозастраховането, да е прекомерно затруднено, ако им бъде възложена тежестта да посочват и доказват получени ползи.

Принципът на ефективност съгласно правото на Съюза води до олекотяване и дори до обръщане на доказателствената тежест, ако потребителят или в общия случай носителът на право съгласно правото на Съюза се затруднява да представи доказателства, тъй като няма или има само твърде ограничен достъп до съответната информация (вж. също решение на Съда от 4 юни 2015 г. по дело C-497/13, ECLI:EU:C:2015:357). Класическите механизми на гражданското процесуално право, които се основават на формалното равенство на страните и на принципа *actori incumbit probatio*, в настоящия случай се оказват недостатъчни за ефективно и успешно предявяване на искания от страна на потребителя. И накрая, не трябва да се пренебрегва обстоятелството, че с отказа си потребителят се възползва от право, което предполага, че неговият застраховател е извършил нарушение. Ето защо не трябва да се изключва и възможността за санкции.

в) Ако тежестта за излагане на факти и обстоятелства и за доказване все пак се носи от потребителя, има ли той в замяна право да иска от застрахователя информация или други улеснения?

Общата тенденция в правото на Съюза е, че доказателствата — в смисъл на *disclosure* („разкриване“) — трябва да бъдат представяни от противната страна. Това се отнася например за конкурентното право или правото в областта на интелектуална собственост (вж. също член 18 от Директива (ЕС) 2020/1828 относно представителни иски за защита на колективните интереси на потребителите).

Право на притежателя на полицата да иска информация от застрахователя би могло да произтича от член 31, параграф 1 от Третата директива относно животозастраховането и от приложението към тази директива. Генералният адвокат Sharpston смята, че в случай на животозастрахователна полица с инвестиционен компонент, при която размерът на застрахователното обезщетение зависи от използването на премията от застрахователя, застрахователят е длъжен да посочи на притежателя на полицата преди сключването на договора, за да му помогне да направи своя избор, а в случай на промени по договора — и по време на срока му на действие, за какви цели ще се използва неговата премия в абсолютни суми или проценти. Притежателят на полицата трябва най-малкото да получи необходимата информация за приложимите критерии (заклучение от 12 април 2014 г. по дело C-51/13, ECLI:EU:C:2014:1921).

Ако застрахователят е длъжен да предоставя информация за конкретното използване на премията в абсолютни цифри или проценти по възможност още преди сключването на договора, то след сключването на договора,

когато от тази премия действително са били получени ползи, той е длъжен в още по-голяма степен да предоставя информация за конкретното използване на премията, за да позволи пълно разваляне на застрахователния договор.

## 2. По втория и третия преюдициален въпрос

Ако правото на отказ произтича от факта, че уведомяването е било неправилно или че е липсвала необходимата съгласно правото на Съюза информация за потребителя, застрахователи и съдилища в Германия в значителен брой случаи прибягват до аспекти, свързани с **изгубването на права и със злоупотребата с права**, за да отхвърлят разваляне на договор или искове за обезщетение за вреди поради невярна информация [...] [препратка към доктрината].

Bundesgerichtshof приема, че упражняването на правото на отказ е недопустимо дори при липса на уведомление относно правото на отказ, но най-често в случай на неправилно уведомление, ако са налице особено сериозни обстоятелства по конкретния случай (вж. последното решение на BGH от 8 септември 2021 г. — IV ZR 133/20, ECLI:DE:BGH:2021:080921BIVZR133.20.0, т. 17; вж. също решение на BGH от 10 февруари 2021 г. — I ZR 32/20, ECLI:DE:BGH:2021:100221UIVZR32.20.0, точка 17 и сл.). Същото важи при липсваща или неправилна информация за потребителя. Съдилищата, които разглеждат съответните дела, значително великодушно приемат, че е налице подобен изключителен случай.

Bundesgerichtshof очевидно приема, че е достатъчно поведението на притежателя на полицата да е обективно противоречиво: при сключването на договора притежателят на полицата оставял предоставения и известен му срок за отказ да изтече неизползван и редовно плащал договорените застрахователни премии. Притежателят на полицата изпадал в противоречие с това поведение, което е в негов собствен интерес и е продължило дълго време, ако по-късно твърди, че договорът никога не е съществувал и иска връщане на премията си от застрахователя, който е имал право да разчита на съществуването на договора. Във всеки случай, за да се повдигне възражение за злоупотреба с права, не се изисквало нито наличието на недобросъвестни намерения, нито вина от страна на притежателя на полицата. Поведението на носителя на правото трябвало само да е засегнало разпознаваемо, легитимно доверие на насрещната страна за наличието на определено фактическо и правно положение.

Тази гледна точка на Bundesgerichtshof, породена от концепцията за добросъвестност в член 242 от BGB, изглежда обаче проблематична в светлината на задължителното и ползващо се с приоритет право на Съюза и на съответната практика на Съда [...] [препратка към доктрината].

Според тях възражението за злоупотреба с права е възможно в тесни граници и се нуждае от специална обосновка. Съдът на ЕС последователно е приемал, че за да се потвърди злоупотреба с права, по правило трябва да е налице субективен елемент (вж. във връзка с давностните срокове решение на Съда от 10 юни 2021 г. по съединени дела C-776/19—C-782/19, ECLI:EU:C:2021:470, т. 46; вж. също решение на Съда от 19 декември 2019 г. по съединени дела C-355/18—C-357/18 и C-479/18, ECLI:EU:C:2019:1123, т. 69 и сл.; вж. и решение на Съда от 19 декември 2013 г. по дело C-209/12, EU:C:2013:864, т. 27).

Следователно потребителят трябва да е наясно с правата си, което в случая не е така. В интерес на защитата на потребителите се изключва ограничаване на правата на потребителите (вж. решение на Съда от 9 септември 2021 г. по съединени дела C-33/20, C-155/20 и C-187/20, ECLI:EU:C:2021:736).

Подобно ориентирано към защитата на потребителите разбиране се подкрепя и от член 38 от Хартата, чиято правна идея най-малкото намира отражение в случая. В член 38 от Хартата е заложен принципът, че политиките на Съюза трябва да осигуряват високо ниво на защита на потребителите. Това е придружено от изискване за оптимизация. Приложното поле на Хартата като *supreme law of the land* и *living instrument* е отворено в настоящия случай, т.е. тя обвързва и задължава Европейския съюз и неговите държави членки (член 51, параграф 1 от Хартата). Приложимостта на правото на Съюза — в случая на застрахователното право в ЕС — включва и обуславя приложимостта на основните права, гарантирани от Хартата (решение на Съда от 26 февруари 2013 г. по дело C-617/10, ECLI:EU:C:2013:105, т. 21).

Освен това съществува вероятност настоящата практика на Съда относно изгубването на права и злоупотребата с права в случай на отказ от договор за потребителски кредит да може да се прилага в основната си част по отношение на застрахователното право (вж. за подробности решение на Съда от 9 септември 2021 г. по съединени дела C-33/20, C-155/20 и C-187/20, ECLI:EU:C:2021:736).

Съдът на ЕС е приел, че кредиторът не може да направи възражение за погасено право, когато потребителят упражни правото си на отказ, щом като задължителна съгласно съответната директива информация нито е посочена в договора за кредит, нито е надлежно предоставена впоследствие, независимо дали потребителят не е знаел за съществуването на правото му на отказ и не носи отговорност за това незнание. Същото важи и за позоваването на злоупотреба с права.

Няма убедителна причина тази съдебна практика да не се прилага и по отношение на застрахователното право.

Накрая се прави позоваване на сходното преюдициално запитване на Landgericht Erfurt от 30 декември 2021 г. ([...] C-2/22) относно модела на полицата, както и относно проблематиката, свързана с изгубването на права и злоупотребата с права.

[...]

РАБОТЕН ДОКУМЕНТ